

University of Groningen

Alle problemen begonnen met Van Riebeeck

Henkes, Barbara

Published in:
Spectrum (Zuid-Afrikahuis) digitaal

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2021

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):
Henkes, B. (2021). Alle problemen begonnen met Van Riebeeck: recensie boek Niels Posthumus. *Spectrum (Zuid-Afrikahuis) digitaal*, 2021(augustus).

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Alle problemen begonnen met Van Riebeeck

30 augustus 2021
Auteur: Barbara Henkes
Foto: ZAH

Met *Alle problemen begonnen met Van Riebeeck* heeft Niels Posthumus een knap gecomponeerd en bij vlagen meeslepend boek geschreven over het Nederlandse erfgoed in Zuid-Afrika. Daarbij beperkt hij zich niet enkel tot het aanwijsbare erfgoed zoals zich dat in standbeelden, geografische aanduidingen of familienamen manifesteert. Ook en vooral het mentale erfgoed komt aan bod, zoals dat in religieuze overtuigingen en racistische drogredenen tot uitdrukking komt. De ondertitel *Wat Nederlanders niet weten over hun rol in Zuid-Afrika* maakt direct duidelijk waar het de auteur om gaat: door de lezer mee te nemen op een tocht door de Zuid-Afrikaanse geschiedenis wil hij ons laten nadenken over de Nederlandse medeverantwoordelijkheid voor de moeilijke positie waarin Zuid-Afrika en met name Zuid-Afrikanen 'van kleur' zich heden ten dage bevinden.

Hoe maak je ruim drie en een halve eeuw geschiedenis binnen een boek behapbaar? Niels Posthumus heeft ervoor gekozen zijn achternaam als leidraad te nemen voor deze rondreis langs, wat hij zelf noemt, de 'complexiteit van de [Nederlandse] medeplichtigheid' (pp.321 en 322). Zijn zoektocht naar vroege en hedendaagse Posthumussen in Zuid-Afrika leidt niet tot een familiegeschiedenis, noch tot een autobiografie. Integendeel: Zuid-Afrika is de hoofdpersoon, en dan met name in relatie tot de Republiek der Nederlanden, resp. Nederland, al dan niet als 'Gidsland'. De auteur verbindt zijn zoektocht aan observaties, plekken en mensen die iets zeggen over het Nederlandse erfgoed in Zuid-Afrika. Deze voornamelijk 'witte' verhalen weet hij op overtuigende manier te verbinden aan uitspraken van vooral 'zwarte' Zuid-Afrikanen over de actuele verhoudingen in hun land. Voor dat laatste maakt hij gebruik van zijn jarenlange ervaringen als journalist/verslaggever in Zuid-Afrika, terwijl hij voor het erfgoed-verhaal een intensieve duik in de literatuur heeft genomen, naast enig archiefonderzoek.

Zo ontvouwt zich een associatief verhaal, dat via lenige sprongen door de tijd een specifiek perspectief op de geschiedenis van Zuid-Afrika biedt dat, als gebruikelijk in de Nederlandse context, met Van Riebeeck in 1652 begint. Dit keer wordt dat jaartal direct verbonden aan een uitspraak van president Zuma in 2015: 'U moet niet vergeten dat een man met de naam Jan van Riebeeck hier op 6 april 1652 arriveerde en dat dit het begin was van alle problemen in ons land.' (p. 20). De opbouw van het boek is weliswaar chronologisch door de tijd heen, maar daarbinnen blijven de verbindingen met het heden gehandhaafd. Dat is kenmerkend voor de schrijfstijl van Posthumus die met een veelzeggende selectie van uitspraken van zijn gesprekspartners en uit interviews van anderen inzicht biedt in de verwevenheid van het heden met een - recent of veraf gelegen - verleden.

Zo is dit boek over een Nederlands-Zuid-Afrikaanse geschiedenis tegelijkertijd een beschouwing over de hedendaagse verhoudingen in Zuid-Afrika en de vraag hoe men daarmee kan omgaan, ook in Nederland. Een antwoord wordt niet geboden. Dat was ook niet de bedoeling; het ging er immers om de Nederlandse lezer te laten nadenken over de eigen betrokkenheid bij deze gewelddadige geschiedenis. Zodoende geeft het boek impliciet tegengas tegen opvattingen over 'omgekeerde apartheid' (p.143) of zelfs een 'witte genocide' (titel van hoofdstuk 17) die in het huidige Zuid-Afrika worden geventileerd en ook wel in Nederland gehoord worden. Het gaat dan om het 'slachtoffer'-narratief van voorheen geprivilegieerden, die over het algemeen nog altijd tot de bevoorrechten behoren.

Ondanks mijn bewondering en enthousiasme voor dit boek, heb ik nog wel een kritische noot te kraken. Dat betreft de afbakening en categorisering van een groep kolonisten als Afrikaners, waar Posthumus - in het kielzog van zoveel anderen, inclusief ikzelf - nog niet aan ontkomt. Hij heeft het in totaal 36 keer over een 'Afrikaner volk' (naast Afrikaner volksaard, volksidentiteit en volksdenken) in combinatie met een Afrikaner taal en cultuur. Hetzelfde geldt voor de categorie Nederlanders, die hij benadert als een eenduidige, afgebakend groep met een gemeenschappelijke taal en cultuur. Sinds enige tijd wordt die veelvuldig met 'joods-christelijk' aangeduid. Een wrange aanduiding die niet enkel de antisemitische tendensen in de Nederlandse geschiedenis verhult, maar bovendien de uitsluiting van moslims in Nederland bevordert.

Zodra het over de relatie Nederland en Zuid-Afrika gaat, dreigt de fixatie op een specifiek soort 'wit' Afrikanerdom, omdat dat de zogenaamde afstammelingen van 'Nederlanders' geweest zouden zijn. Natuurlijk wordt dan nog wel vermeld dat er ook Duitsers en Scandinaviërs met de VOC-schepen meekwamen en er wordt gerefereerd aan gevluchte Franse Hugenoten en Schotse dominees, maar die vormen niet veel meer dan een noot in deze 'stamverwante' geschiedenis. Ook 'gekleurde' Afrikaners die in de inleiding - in de persoon van klusjesman Leeroy - nog een prominente plaats krijgen (p. 13), verdwijnen vervolgens nagenoeg uit deze geschiedenis.

Het probleem van dergelijke afbakeningen van bevolkingsgroepen is dat het om een constructie gaat die gezien wordt als iets wezenlijks dat op zichzelf staat, terwijl 'het Afrikanerdom' uitsluitend bestaat in contrast tot iets of iemand anders. Met andere woorden: het onderscheid van Afrikaners in de Zuid-Afrikaanse bevolking gaat gepaard met het verzelfstandigen van sociale verhoudingen, die daarmee vanzelfsprekend en statisch worden. Dat leidt tot a-historische vragen zoals 'als Nederlandse kolonisten de zaadjes plantten voor een van de meest ontwrichtende en racistische regimes ter wereld, wat zegt dat dan over de Nederlandse cultuur? Hoe 'Nederlands' was de Zuid-Afrikaanse apartheid tussen 1948 en 1994 eigenlijk?' (p. 25)

Het is zonder meer van belang om de doorwerking van een koloniaal regime in latere tijden te onderzoeken. Maar dergelijke vragen wijzen op een lineaire gedachtegang, waarbij de geschiedenis zich altijd van a naar b beweegt en een Nederlands(?) zaadje in de loop van bijna drie eeuwen tot een apartheidsregiem heeft kunnen leiden. Met een dergelijke redenering wordt de Nederlandse invloed wel bijzonder hoog aangeslagen. Er wordt voorbijgegaan aan dat de Zuid-Afrikaanse samenleving door veel meer krachten werd beïnvloed en zich gedurende die periode ook heel anders had kunnen ontwikkelen. Ik wil hiermee niet pleiten voor een speculatieve (*what if?*) benadering, maar wel voor minder onvermijdelijkheid in onze vraagstellingen.

Die onvermijdelijkheid sluipt ook in de tekst doordat Posthumus zich in sterke mate richt op het religieus-Kuyperiaans gedachtegoed in de Zuid-Afrikaanse Nederduits Gereformeerde kerk. Daarmee raken we verstrikt in uiteenzettingen over protestantschristelijke kerkscheuringen (met name hoofdstuk 8). Het domein van de politiek verschuift daarmee naar de achtergrond, terwijl het in Zuid-Afrika juist ging om een snoeiharde cultuurpolitiek: 'het Afrikanerdom', inclusief de NG-kerk, was vanaf het moment van de eerste confrontatie met de Britten een politieke constructie. Met behulp van een eenduidige, raciaal-etnische *identiteitspolitiek* mobiliseerde een specifieke politiek gemotiveerde groep met steun van de kerk haar aanhang en noemde die 'het Afrikaner volk'.

Ook buiten Zuid-Afrika, onder meer in Nederland, ging men hierin mee. De zogenaamde 'stamverwantschap' tussen Nederlanders en 'Afrikaners' die sinds het eind van de negentiende eeuw werd benadrukt, heeft dan ook minder te maken met historische, genealogische of culturele banden dan met het mobiliseren van een politieke aanhang in de strijd tegen 'het perfide Albion'. Een Britse vijand die met haar 'liberale' wetgeving bovendien de eerdere strijd tegen de 'onbeschaafde' Afrikanen dreigde te ondermijnen.

Afgezien van mijn voornoemde kritiek blijft overeind dat Niels Posthumus onder de veelzeggende titel *Alle problemen begonnen met Van Riebeeck* het erfgoed van de Nederlandse koloniale geschiedenis in Zuid-Afrika expliciet en op een kritische wijze heeft verkend. Zijn fascinerende boek biedt een aanzet om het raciaal-etnische begrip 'stamverwantschap' verder te bevragen en de Nederlandse koloniale geschiedenis in een bredere context te plaatsen van Europese koloniale bezettingen en de ontwikkeling van multiculturele samenlevingen in Zuidelijk Afrika. Daarmee zou ook de fixatie in de Nederlandse geschiedschrijving en in het huidige politieke debat op het zogenaamde 'Afrikaner volksdeel' doorbroken kunnen worden.

Niels Posthumus, *Alle problemen begonnen met Van Riebeeck*. *Wat Nederlanders niet weten over hun rol in Zuid-Afrika*. Amsterdam: Uitgeverij Podium, 2021. ISBN 9789463811149; 349pp.